ТРАГЕДІЯ БУКОВИНСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА У РЕЦЕПЦІЇ МОЗЕСА РОЗЕНКРАНЦА

Т. І. ЛАКУСТА, аспірантка кафедри зарубіжної літератури, теорії літератури та слов'янської філології,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

E-mail: t-lakusta@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-9497-2254>

Анотація. В останні роки виникає все більший науковий інтерес до німецькомовної літератури Буковини, яка до 1980-х років з різних причин залишалася поза увагою літературознавців і тривалий час була своєрідною «цілиною» для українських науковців. Причиною такої зацікавленості стали переклади творів Пауля Целана, Рози Ауслендер, Зельми Меєрбаум-Айзінгер, Альфреда Гонґа, Греґора фон Реццорі, Георга Дроздовського то ін., що з'явилися друком у чернівецьких видавництвах. Українські переклади творів німецькомовного письменника єврейського походження Мозеса Розенкранца, виконані чернівецьким науковцем і перекладачем Петром Рихлом, увійшли до збірок «Загублена арфа. Антологія німецькомовної поезії Буковини» (2002, 2008) та «Літературне місто Чернівці» (2010).

Більшість буковинських німецькомовних авторів під час Другої світової війни пізнали на собі жахи Голокосту, який на території Буковини привів до майже тотального винищення єврейської громади. Вони втратили в ті страшні часи своїх рідних, або й самі стали жертвами кривавої нацистської машини. Ті, хто залишився в живих, намагалися передати картини Катастрофи й вижити власні переживання у ліричних рядках своїх творів.

У поданій статті здійснено спробу проаналізувати поетичне відображення трагедії Голокосту на Буковині у ліричних творах М. Розенкранца. Письменник створив цілу низку поезій, присвячених темі винищення євреїв. Для дослідження були обрані поезії, які увійшли до збірок «*Bukowina. Gedichte 1920-1997*» («Буковина. Вірші 1920-1997») (1998), «*Visionen*» («Видіння») (2007), і «Загублена арфа» (2008), де письменник найяскравіше змалював страшні картини Шоа, які йому довелося пережити, власні емоції та враження від побаченого: «*Eine Allee*» («Алея»), «*Klage*» («Скарга»), «*Ausklang*» («Останній акорд»), «*Die Blutfuge*» («Кривава fuga»), «*Ein Ungeborener*» («Ненароджений»), «*Angst*» («Страх»), «*Dorf pogrom/östlich*» («Сільський погром»), «*Mein Amt*» («Мій обов'язок»).

Ключові слова: Голокост, німецькомовна література Буковини, Мозес Розенкранц, Чернівці, історія Буковини, ґетто, депортація, Катастрофа ХХ ст.

Вступ. Голокост – це одна з найжахливіших сторінок світової історії ХХ століття. В результаті політики Адольфа Гітлера та його прибічників під час Другої світової війни було знищено близько шести мільйонів євреїв у різних країнах Європи. Ця тема неодноразово висвітлювалась у світовій та українській літературі: «Щоденник Анни Франк», «Ніч» Е. Візеля, «Список Шиндлера» Т. Кенелі, «Важкий пісок» А. Рибаківа, «Бабин яр» Є. Євтушенка, «Життя і доля» В. Гроссмана, «Щоденник ґетто» Я. Корчака, «Вічний шах» І. Мераса, «Хлопчик у смугастій піжамі» Дж. Бойна, «Строк давності» І. Константиновського, «Танго смерті» Ю. Винничука, поезії Н. Закс, Р. Левіна, М. Бажана, І. Драча та багато інших.

Історіографічний огляд. У першій

половині ХХ століття Буковина переходила під управління то однієї держави, то іншої і добре відчувала на собі жахи Першої та Другої світових війн. Буковинське населення пізнало і жорстокість росіян, і утиски румунів, і помсту австрійців, і звірства нацистів. Найбільших втрат воно зазнало в часи німецько-фашистської окупації 1941-1944 років, особливо, буковинське єврейство.

Дослідженням Голокосту на Буковині займалися вітчизняні та закордонні історики: О. Суровцев, Ф. Винокурова, М. Карп, Ж. Анчель, І. Радуга, Я. Хоніґсман та ін. Вивченню рецепції Голокосту на Буковині в літературних текстах П. Целана та Р. Ауслендер присвятили свої праці науковці П. Рихло, О. Матійчук, О. Кравчук, І. Вікірчак та ін.

Мета статті – проаналізувати поетичне

відображення Голокосту на території Буковини у ліриці німецькомовного письменника єврейського походження Мозеса Розенкранца.

Методи дослідження: біографічний, культурно-історичний, порівняльний, герменевтичний.

Наукова новизна полягає у спробі системного аналізу найбільшої трагедії єврейського народу XX століття в поезії Мозеса Розенкранца.

Творчість поета ще мало вивчена в українській науці, тому дана розвідка є **актуальною**, адже зможе хоча б частково доповнити дослідження літературної картини Буковини.

Основна частина. Тема Шоа є однією з найболючіших в історії людства. Німецькомовні письменники Буковини були свідками цих подій і не могли обійти цієї теми. Більшість із них відчували на собі жахи ґетто та трудових таборів для євреїв: П. Целан, Р. Ауслендер, І. Вайсґлас, З. Меєрбаум-Айзінґер, М. Розенкранц, А. Гонґ, А. Кітнер та ін. Вони написали ряд творів, в яких зображена трагедія єврейського народу та їхні власні переживання з цього приводу. За дослідженнями істориків, з території Буковини та Бессарабії впродовж 1941-1942 рр. було депортовано 75 тис. євреїв [5, с. 143; 2, с. 54].

Мозес Розенкранц відчував антисемітські настрої в суспільстві ще в 30-ті роки XX століття, бачив погроми в Чернівцях та буковинських селах, пізніше стикався з проблемою заборони на публікацію віршів через свою національність, а потім став свідком переслідування та вбивства євреїв німецькими окупантами та їхніми поплічниками спочатку в чернівецькому ґетто, пізніше – під час перебування у жакливіх трудових таборах у румунській окупаційній зоні. Дослідниця Фаїна Винокурова зазначає, що «Румунія вела війну на знищення на боці Німеччини, а також власну війну проти євреїв» [2, с. 34].

У творчому спадку Мозеса Розенкранца знаходимо цілу низку віршів, які змальовують Катастрофу XX століття: «Jüdisches Morgenlied» («Вранішня юдейська пісня»), «Eine Allee» («Алея»), «Der Lügenwald» («Ліс брехні»), «Der heiße Beginn» («Жаркий початок»), «Die verlorene Blüte» («Втрачений цвіт»), «Die Wolke» («Хмара») т. ін. Твори написані просто, подеколи жорстко, незауважено; смерть, вбивства і жорстокість зображені, деякою мірою, ніби буденні речі, що повторюються щодня. Читати такі поезії надзвичайно важко. Автор зображує реальні події, свідком яких він був.

У жовтні 1941 року в Чернівцях було організоване ґетто, де примусово розмістили майже все єврейське населення міста.

Ґеттоїзація сама по собі була головною формою дискримінації євреїв румунською владою, – пише Ф. Винокурова, – та з її перших кроків супроводжувалася брутальним порушенням прав людини, жорстоким режимом утримання та ізоляції євреїв [2, с. 46].

Умови проживання в ґетто були жахливими – там, де раніше проживала одна сім'я, тепер жило чотири-п'ять, територію обнесли колючим дротом, люди мали право виходити тільки на роботу, а на одязі повинні були носити жовту зірку Давида.

У Чернівцях, окрім пlynдрування і масових вбивств єврейського населення, – пише дослідник історії Голокосту на Буковині Олег Суровцев, – було спалено велику синагогу «Темплъ». Євреїв свавільно виселяли з помешкань, грабували, калічили. Румунські війська та війська німецького гестапо без розбору розстрілювали людей, багатьох було депортовано на примусові роботи [5, с. 142].

До 1942 року Мозесу Розенкранцу вдавалося залишатись у Чернівцях. Тоді це було можливо через так звану «авторизацію», що її виписувала міська влада людям, які були необхідні для забезпечення життєдіяльності міста, або ж мали свідоцтво про хрещення, яке місцеві священики видавали з милосердя чи за хабарі [5]. У червні 1942 року, незважаючи на будь-які документи, євреї, що ще залишилися в Чернівцях, були депортовані до трудових таборів Трансністрії. Історики називають жахливу цифру – з 75 тисяч депортованих з Буковини та Бессарабії до таборів дісталися 45 тисяч, решта померли, потонули при переправі через Дністер або були вбиті дорогою; на момент звільнення території Червоною Армією залишилося в живих 10 тисяч євреїв [2]. На шляху до таборів можна було спостерігати моторошні картини: мертві лежали просто неба, висіли на деревах, вздовж дороги – велика кількість могил. Саме таку пекельну картину зобразив Мозес Розенкранц у вірші «Eine Allee» («Алея»):

*Die Allee der Trauerweiden
eigen in den Winden klingt
seit in ihren Hängezweigen
eine Quaste Menschen schwingt.*

*Kurze Leichen, lange Leichen,
bärtige und Frauenhaar,
solche auch, die Engeln gleichen,*

mit erstauntem Augenpaar.

*Trauerweiden, Trauerweiden,
trauriger herabgeneigt,
wenn ein Wind in euren Zweigen
an den Toten zupft und geigt.*

*(Алея плакучих верб
по-особливому звучить у вітрах
з того часу, як у її звисаючих вітах
гойдається в'язка людей.*

*Короткі тіла, довгі тіла,
бородаті й жіноче волосся,
навіть такі, що схожі на ангелів,
зі здивованою парою очей.*

*Плакучі верби, плакучі верби,
сумніше схилені донизу,
коли вітер у ваших гілках
мертвих смикає і грає, як на скрипці)*
[6, с. 77]

Ця поезія надзвичайно чітко і виразно демонструє читачеві жорстокість війни: мирні люди страчені в найжахливіший спосіб, їх ніхто не ховає в могили, як велить релігійний звичай, серед мертвих – дорослі й діти, старі з бородами і жінки з довгим волоссям, малята, які навіть не в змозі були зрозуміти, що з ними відбувається. Автор використовує повтори слів *плакучі верби*, виражаючи тугу (у багатьох країнах плакуча верба – символ смутку), незвичне словосполучення *в'язка людей*, ніби тіла людей – якісь неодухотворені речі. Всіх небіжчиків оплакує тільки природа – плакучі верби схилили свої довгі віти, мовби віддають останню шану, і вітер грає у гілках, ніби на струнах скрипки, сумну мелодію смерті. Автор показує нам ще один страшний епізод із сотень, тисяч, що складають, зрештою, надзвичайно сумну картину Голокосту.

М. Розенкранц оплакує гірку долю свого народу, співчуває йому, адже є його невіддільною частинкою, і весь біль гнаного народу сприймає близько до серця. Вірш «Скарга» є вираженням того болю за весь народ.

*Біліший від хмар
страждань твоїх гін.
Пекучий, мов жар,
мій народе, твій скін.*

*Летиш, наче дим,
наче снігу кружінь.
О хмаро болінь
над краєм моїм.*

*Бо де ж та земля,
щоб улякнуться мені?
Могила твоя
між хмар, в вишині.
(Переклад П. Рихла) [3, с. 255].*

Страждання і смерть єврейського народу автор порівнює з пекучим жаром (в оригіналі: *...kein Ofen so heiß mein Volk wie dein Tod* – жодна піч не така гаряча, як твоя смерть, мій народе). Письменник вказує на тортури та переслідування, яким піддавалися євреї на окупованій території. Нестерпний біль людей Розенкранц описує у вигляді хмари, що простерлася над цілим краєм. Поет пише, що могила його народу – між хмар, – алюзія на велику кількість крематоріїв, які діяли під час Другої світової війни.

Слід зауважити, що метафору «могили між хмар» знаходимо й у творах інших авторів: у Пауля Целана у всесвітньо відомій «Фузі смерті», в Іммануеля Вайсгласа у вірші «Er» («Він») [3, с. 365, 420].

Цю ж тезу про знищення єврейського народу та спалення тіл у фашистських тюрмах знаходимо у вірші «Останній акорд».

*Я ж загину як народ мій гинув
прах його вознісся до висот
прахом стану й я у чистім полі
Жнець мене не зріже як стеблину
спопелить мене вогонь скорбот
і застелить димом нашу долю
(Переклад П. Рихла) [3, с. 259].*

Мозес Розенкранц звинувачує фашистський режим у тому, що для переслідування йому достатньо було лише того, що ти народився євреєм: «...винного ж ви знайдете умент / родовід – ось привід вам жаданий».

Слова Розенкранца «...і застелить димом нашу долю» стали пророчими: дим над єврейським народом не розвіявся, адже переслідування євреїв не припинилися і після закінчення Другої світової війни – багато з них були звинувачені у співпраці з фашистами і відправлені до трудових таборів СРСР або змушені були емігрувати в інші країни. Така ж доля спіткала і поета – він був засуджений до десяти років таборів.

Особисті переживання жхів Голокосту, відчуття подиху смерті за спиною яскраво виражені у поезії «Кривава фуґа».

О крові пах! На клавіші з бурштину

*струмуєш крізь відкриті пальців рани
так серце рветься до свого загину
крізь урочисту музику органа*

*Так молодість гортає партитури
все кваплячи життя несамохіть
звучить під пругом золотисто-бурым
що німувало як зів'яла віть*

*Що в молодій шуміло насолоді –
розтало легко як весняні трелі
на ложі смерті мовкне дзвін мелодій
остання скрипка й плач віолончелі*

*На клавішах закрились пальців рани
душа здригнулась до самих основ
і крізь глухий могильний гул органа
знов капа кров Христа: о Баха кров!
(Переклад П. Рихла) [3, с. 251].*

Автор поєднує два абсолютно суперечливі поняття – «фуга» і «кров», музика і біль, духовність і смерть. Словник української мови визначає поняття «фуга» так: «Форма поліфонічного твору, заснована на послідовному проведенні в усіх голосах однієї або кількох тем за певним тонально-гармонійним планом» [1, т. 10, с. 648]. Фуга асоціюється у нашій свідомості з прекрасним, глибоко духовним, а кров – зі смертю та стражданнями. Поет не випадково використав форму музичного твору. Слід згадати, що в жорна Голокосту потрапило мільйони людей, і не тільки євреїв, а й представників інших національностей. І якраз з їхніх голосів, їхніх криків і стогону «зіткана» мелодія «Фуґи крові».

Особливості синтаксису вірша підкреслюють його «музичну організацію»: текст, у якому відсутні розділові знаки, ніби відтворює потік (Bach), звучання трагічної мелодії, в якій різні голоси сприяють розвою та наростанню основної теми. Поряд із цим читач згадує і славетного композитора Йоганна Себастьяна Баха, прізвище якого асоціюється з Німеччиною, німецькою культурою, її високою духовністю.

Як і музичний твір, «Кривава фуга» викликає у читача в першу чергу напружені переживання, шокуючі емоції, іноді навіть ступор, і лише потім читач намагається усвідомити значення образів і асоціацій, які вони пробуджують в уяві: фуга – Бах – орган – прекрасне; кров – рана – страждання – смерть. Ще більшої трагічності твору надають повтори слів *рани* та *молодий, молодість*. Таким чином автор хоче підкреслити, що його народу завдавали

непоправної смертельної втрати, знищуючи молоде покоління. Слова «...остання скрипка й плач віолончелі» є уособленнями душ євреїв, які замовкають «...на ложі смерті». Ще один музичний інструмент, орган, підкреслює настрій вірша. Адже цей інструмент призначений здебільшого для виконання духовної музики у храмах, а тут, у поезії, звук органа поєднаний зі смертю, вбивством – зіткнення раю і пекла, Бога і сатани.

Наприкінці поезії звучання органа нагадує могильний гул, від якого холоде кров, пронизує страх, крізь який капає кров Христа. І тут же автор підкреслює, що це і Баха кров, тобто німецька культура і сама Німеччина смертельно поранена. Музика органа Баха замовкла, як і зацімплена на деякий час література Німеччини після закінчення Другої світової війни, вражена жадливою правдою після відкриття Аушвіцу і Майданека.

Вчені вважають, що саме вірші Розенкранца, присвячені темі Голокосту, надихнули Пауля Целана на створення його знаменитої «Фуґи смерті». Адже обидва поети в одночасно перебували в трудовому таборі в румунській Молдові, і Мозес Розенкранц міг показати текст своєї поезії Целану [4].

Один із віршів на тему Голокосту вражає надзвичайно особливо. Його назва – «Ein Ungeborener» («Ненароджений»). Ліричний герой – ненароджена дитина, яка звертається до професора історії, що досліджує події Другої світової війни. Смерть дитини на фоні масштабних воєнних подій виглядає незначною й непомітною, проте саме з мільйонів таких маленьких життів і будується великий світ. Дитина – це «потенційне майбутнє» (К. Г. Юнг), і це майбутнє частково зруйноване. Ненароджена дитина гине разом зі своєю матір'ю в таборі смерті Освенцімі, яку автор називає страшною метафорою – «попілницею народів». Маля говорить про себе, що воно – лише пилинка, яка разом з мамою піднімається до неба в густому диму.

*Herr Professor der Geschichte
sitzend über was geschehen
blauen Augen um zu richten
können sie auch mich hier sehen?*

*Nicht? – Ich nehm es nicht für übel
war als Stäubchen nur vorhanden
in dem Völkeraschenkübel
der in Oswiencim gestanden.*

War auch vorher nicht zu sehen

*lebte nur im hohen Bauche
meiner Mama die zu Höhen
Himmels stieg in fettem Rauche.*

*(Пане професоре історії
сидячи над тим що відбулося
блакитні очі спрямувавши
може й мене тут побачите?)*

*Ні? – Я це не вважаю злом
був лише пилінкою
у попільниці народів
що стояла в Освенцімі*

*І раніше я був невидимий
жив тільки у високому лоні
моєї мами яка у височінь
неба піднялася у густому диму)*
[8, с. 80].

Проте слід зауважити, що переслідування євреїв почалися задовго до приходу до влади нацистів на чолі з Гітлером. Антисемітські настрої в Європі з'явилися ще на початку XX століття. Буковина не стала винятком.

Мозесу Розенкранцу на момент окупації Буковини королівською Румунією було чотирнадцять, тому трагедія його одновірців розгорталася у нього на очах. Письменник яскраво описує те відчуття, що повністю охопило людей навколо, коли над усіма почуттями панувало тільки одне – страх.

*Angst hat azurene Himmel verhangen,
Angst hat der Freiheit Grenzen gesteckt.
Angst hat die Liebe vergiftet mit Bangen.
Angst hat den Wert der Lähmung entdeckt.*

*Angst heißt ein Herr über unsere Länder,
ihm dienen Millionen gerüsteter Macht.
Wir küssen den Saum seiner schwarzen
Gewänder
zaghaft, lächelnd, unbedacht.*

*(Страх завісив лазурове небо,
Страх визначив кордони свободи.
Страх отруїв кохання жахом,
Страх відкрив ціну заціпеніння.*

*Страх зветься пан у наших краях,
йому служать мільйони озброєного
війська.
Ми цілуємо край його чорного одягу
– боязко, посміхаючись, бездумно)*
[8, с. 87].

Анафора *страх* у вірші має особливу композиційну функцію. Так автор показує, що страх проник усюди: він закриває небо, панує над землею, контролює почуття і свободу людей, зі страху починався тоді кожен день. За допомогою великої кількості зброї страх паралізує будь-які емоції, примушує людей вклонятися та служити йому з усмішкою на вустах, не замислюючись. Крім слова *страх* Розенкранц використав інші слова, щоб передати пронизливе почуття: *жах, заціпеніння, боязко*. Хто чи що навіює такий жах? Вірш написаний у 1919 році, тобто, автор, швидше за все, мав на увазі кошмар Першої світової війни: вбивства, переслідування за національною та релігійною ознакою, ризиковані втечі та переховування у різних містах і селах, бомбардування, жертвою яких ставали невинні люди.

Єврейська громада Буковини, з давніх-давен співіснуючи в мирі і злагоді, ввібрала в себе частину української, польської, румунської та особливо німецької культури і навпаки, – зазначає О. Суровцев, – Завдяки діловим якостям єврейських представників буковинської промислово-фінансової еліти економіка краю розвивалася досить швидкими темпами. Саме зусиллями єврейства Чернівці до 1940 р. збереглися дух і вигляд австрійського міста, залишилися одним із визначних культурних, промислових, торгівельних і особливо фінансових центрів Європи. Проте перебування Північної Буковини 1918-1940 рр. у складі королівської Румунії, яка з середини 30-х років зблизилася з нацистською Німеччиною, негативно позначилося на становищі єврейської громади. З кожним роком посилювались антисемітські тенденції, і це було лише початком жажливих випробувань та страждань євреїв» [5, с. 141-142].

Серед населення зростала заздрісна неприязнь, ба, навіть, ненависть до юдеїв. Ще до Першої світової війни, як згадує письменник у творі «Дитинство», у їхньому домі в Бербештах місцеві мешканці вибивали вікна камінням, а батько завжди тримав у хаті рушницю і великого дрючка для оборони своєї сім'ї [7]. Під час окупації Буковини Румунією раз за разом відбувалися погроми єврейських осель та їхніх маленьких підприємств, інколи, з каліцтвами і навіть смертями власників або їхніх рідних. Історики ще й сьогодні сперечаються про участь українців у знищенні євреїв, вивчаючи документи та збираючи свідчення місцевих мешканців. О. Суровцев описував, як такі безчинства відбувалися на Буковині: «Незначна

частина місцевого населення, скориставшись ситуацією, розпочала організацію бандитських формувань, які з власної ініціативи винищували та грабували єврейське населення» [5, с. 142]. Про один із таких випадків Розенкранц пише в одному зі своїх віршів «Dorfrogrom / östlich» («Сільський погром / на Сході»).

*Einfiel ins Dorf ein Sturm in dieser Nacht
er hat das Tor der Betstube aufgerissen
und drin getobt und lästerlich gelacht
die Thorarolle aus dem Haus geschmissen*

*Der Rabbi lief herbei verhöhnt vom
Schwarm
las er vom Staube auf die Gottesgabe
die Königin des Worts und bog den Arm
um seines alten Volkes einzige Habe*

*Da wirft zu Boden ihn der Christensturm
und rast ihn mit dem Busche zu zertreten
die Glocke von des Kirchleins morschem
Turm
ruft schrill die Christenheit zum Judentöten*

*Der Dorfes Juden karge neun an Zahl
sich betend zum erwürgten Rabbi stehlen
um die zerrißne Königin die Qual
schluchzt ohne Laut in ihren trocknen
Kehlen*

*Die Buben aber hörten das Gewein
und fürchteten und knebelten die Juden
sie schlachteten sie eiligst alle neun
und weinten auch als sie die Leichen
trugen*

*Sie brachten sie in ihre Häuser hin
und würgten dort noch alle ihre Lieben
weil die so jüdenmäßig hoch geschrien
sie lebten noch wärn sie nur still geblieben*

*(Увірзалась буря в село цієї ночі
вона роздерла ворота божниці
і бешкетувала всередині й мерзенно
реготала
з будинку викинула сувої Тори*

*Прибіг раббі осміяний натовпом
підняв із пилу дар Божий
королеву слова й обійняв рукою
єдину власність свого древнього
народу*

*Тоді повалила на землю його
християнська буря
й прагнула забити його буками*

*дзвін із трухлявої дзвіниці церковки
пронизливо кликав християн до
юдейського забиття*

*Сільські євреї – дев'ять чоловік
прокрадаються молячись до
задушеного раббі
навколо розірваної королеви
страждання
ридають беззвучно з пересохлим
горлом*

*Але парубки почули цей плач
і боялися й затикали роти євреям
вони спішно їх убили всіх дев'ятьох
і також плакали коли несли небіжчиків*

*Вони внесли їх у їхні оселі
і подушили там всіх їхніх близьких
тому що вони так по-юдейськи кричали
вони б ще жили якби тільки затихли)*
[6, с. 66].

«Кривава баня», яка описана в поезії, траплялася в 1930-ті роки все частіше при повному потуранні румунської влади. Ф. Винокурова пише: «Євреям заборонялося дотримуватись релігійних обрядів. <...> Румунська влада проявляла нетерпимість, нехтування релігійними традиціями та канонами іудейської віри. Мали місце факти наруги над єврейськими святинами» [2, с. 48]. Жорстокі сутички юдеїв і українців Мозес Розенкранц розуміє, як протистояння двох релігій – християнства і юдаїзму. З погляду письменника християнство – це руйнівна буря, яка знищує святині його народу, вбиває священнослужителів. Дзвін з трухлявої дзвіниці закликає до вбивства євреїв, фактично, до смертельного гріха, адже християнські заповіді кажуть «Не вбий!», «Люби ближнього свого, як самого себе». Так автор підкреслює, що християнство гниє з середини, тому що церква, дім молитви, – порохнява, пуста; і наскрізь гріховне, бо його віряни – жорстокі вбивці. Вони не бояться навіть вбивати людей, які намагаються зібрати міньян для богослужіння. Та душоубам і цього виявляється замало: принісши небіжчиків у їхні будинки, вони вбивають і їхніх рідних за ридання за загиблими. Вражає те, що вбивці добре знають своїх жертв, інакше звідки б вони відали, де їхні будинки. Десь підсвідомо, глибоко в душі хлопці розуміють, що вчиняють вкрай несправедливо і жахливо, але під впливом натовпу, навіть ридючи, все одно стають жорстокими згубниками.

Мозесу Розенкранцу вдалося вижити у кошмарі воєн і прожити майже сто років. В поезії «Mein Amt» («Мій обов'язок») письменник описує свої емоції після Голокосту, подаючи трагедію свого народу як театральну виставу. Він зауважує, що вже немає ні катів, які цю виставу влаштували, ні жертв, які стали мимовільними трагічними акторами, – вони покинули цей безглуздий світ. Розенкранц називає себе свідком, а загиблих – хором. Йому, як і всім іншим постраждалим, в цій сумній драмі була відведена маленька повинність – кричати, але ця, здавалося б, епізодична роль гучно гримить у думках, у почуттях автора.

*Die es verübt sie
sind hinweg darüber
auch die es litten
sind darüber hin
sie lebten beide
diesen Widersinn
und sind hinaus aus
diesem Daseinsfieber*

*Ich blieb verschont ich
mußte nichts darinnen
ich war nur Zeuge
war der Chor dabei
mein Amt im Drama
war nur das Geschrei
doch diese Rolle
donnert mich von Sinnen*

*(Ті хто це вчинив
пішли геть
і тих що страждали
теж немає
і ті й інші пережили
це безглуздя
і залишили*

Список використаних джерел

1. Білодід І. К. (ред.) Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства. К.: Наукова думка, 1970-1980.
2. Винокурова Ф. Голокост від куль, від голоду та хвороб: доля євреїв на території Трансністрії 1941-1942 рр. Проблеми історії Голокосту: український вимір. Вип. 9, 2017. С. 27-67. URL: https://tkuma.dp.ua/images/holocaust_studies/9/2018_holocaust_studies_9_vinokurova.pdf (дата звернення 13 серпня 2020.)
3. Загублена арфа: антологія німецькомовної поезії Буковини. Концепція вид., передм., пер., бібліогр. довідки Петра Рихла. 2-е доп. видання. Чернівці: Книги – XXI, 2008. 608.

*цю лихоманку буття
Я уцілів я
там не залишився
я був тільки свідком
там був хор
моїм обов'язком у драмі
був тільки крик
однак ця роль
гримить позбавляючи мене глузду)*
[8, с. 82]

Тему Голокосту в нас і сьогодні намагаються обходити й замовчувати. Проте існує багато документальних свідчень, спогадів колишніх жителів Буковини, виданих друком за кордоном, які проливають світло на тодішні страшні події. Твори Мозеса Розенкранца можна вважати показами свідка, оформленими в художній формі. Його лірика, прозові твори «Kindheit. Fragment einer Biographie» («Дитинство. Фрагмент біографії») та «Jugend» («Юність») демонструють читачам увесь жах кривавих подій першої половини XX століття. У поезіях Розенкранца, присвячених Голокосту, юдеї виступають винятково безневинними жертвами, приниженими та знищеними нацистами. Письменник звинувачує у переслідуванні євреїв і мешканців Буковини християнського віросповідання. Хоча, за іронією долі, сім'ї Розенкранца одного разу довелося переховуватись у християнського священика, йому ж самому після втечі з трудового табору судилося проживати підпільно в Румунії, а після 1961 року решту життя провести в Німеччині.

Хто правий, а хто винуватий – визначати історії. Проте висвітлення та усвідомлення трагедії єврейської меншини на Буковині в 30-40 роки минулого століття, повинні, на нашу думку, запобігти повторенню подібного в майбутньому.

4. Рихло П. «Фуга смерті» Пауля Целана як інтертекст. Вікно у світ: німецькомовні літератури. № 1, 2006. С. 77-96.

5. Суровцев О. Голокост на теренах Буковини: ретроспектива подій та питання збереження історичної пам'яті. Питання історії України. Т. 16, 2013. С. 141-145. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJR N&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21ST N=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S2 1P03=FILA=&2_S21STR=Piu_2013_16_29 (дата звернення 18 серпня 2020.)

6. Rosenkranz M. Bukowina. Gedichte

1920-1997. Aachen: Rimbaud, 1998. 192.

7. Rosenkranz M. Kindheit. Fragment einer Biographie. Aachen: Rimbaud, 2001. 256.

8. Rosenkranz M. Visionen. Aachen: Rimbaud, 2007. 160.

References

1. Bilodid, I. K. (1970-1980). Slovník ukraïnskoi movy: v 11 tt. AN URSS [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. USSR Academy of Sciences]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).

2. Vynokurova, F. (2017). Holokost vid kul, vid holodu ta khvorob: dolia yevreiv na terytorii Transnistrii 1941-1942 rr. Problemy istorii Holokostu: ukrainskyi vymir. [The Holocaust by Bullets, Famine and Disease: The Fate of Jews in Transnistria 1941-1942. Problems of Holocaust History: The Ukrainian Dimension] no. 9, P. 27-67. URL: https://tkuma.dp.ua/images/holocaust_studies/9/2018_holocaust_studies_9_vynokurova.pdf (accessed: 13 August 2020).

3. Zahublena arfa: antolohiia nimetsko-movnoi poezii Bukovyny [The Lost Harp: Anthology of German-Language Poetry in

Bukovyna]. Chernivtsi : Knyhy – XXI, 2008. 608. (in German and Ukrainian).

4. Rykhlo, P. (2006). «Fuha smerti» Paulia Tselana yak intertekst. [Fugue of Death by Paul Celan as an Intertext.] A Window to the World: German-Language Literature. No. 1, P. 77-96. (in Ukrainian).

5. Surovtsev, O. (2013). Holokost na terenakh Bukovyny: retrospektyva podii ta pytannia zberezheniia istorichnoi pamiaty. [The Holocaust in Bukovyna: Retrospective of Events and the Preservation of Historical Memory.] Issues of History of Ukraine. No. 16, P. 141-145. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Piu_2013_16_29 (accessed: 18 August 2020).

6. Rosenkranz, M. (1998). Bukowina. Gedichte 1920-1997. Aachen : Rimbaud, 192.

7. Rosenkranz, M. (2001). Kindheit. Fragment einer Biographie. Aachen : Rimbaud, 256.

8. Rosenkranz, M. (2007). Visionen. Aachen : Rimbaud, 160.

THE TRAGEDY OF BUKOVINIAN JEWRY IN MOSES ROSENKRANTZ'S RECEPTION

T. I. Lakusta

Abstract. In recent years, there has been an increasing scientific interest in the German-language literature of Bukovyna, which until the 1980s, for various reasons, remained out of sight of literary critics and became a kind of "virgin land" for Ukrainian scientists. The reason for this interest was translations of works by Paul Celan, Rosa Auslander, Zelma Meerbaum-Eisinger, Alfred Gong, Gregor von Rezzori, Georg Drozdowski, etc., which appeared in Chernivtsi publishers.

Ukrainian translations of the works of the German-language writer of Jewish origin Moses Rosenkrantz, done by the Chernivtsi scholar and translator Peter Ryhlo, were included in the collections "The Lost Harp. Anthology of German-Language Poetry of Bukovyna" (2002, 2008) and "German-Language Poetry of Bukovyna. Time of the Phoenix " (2008).

Most Bukovinian German-speaking authors during the Second world war experienced the horrors of the Holocaust, which led to the almost total extermination of the Jewish community in Bukovyna. They lost their relatives in those terrible times, or they became victims of the bloody Nazi machine. Those who remained alive tried to convey the terrible images of the Disaster and express their own experiences in their works.

This article attempts to analyze the poetic reflection of the tragedy of the Holocaust in Bukovyna in the lyrical works of M. Rosenkrantz. The writer created several poems dedicated to the theme of the extermination of Jews. For the research, we selected poetry included in the collections "Visionen" ("Visions") (2007), "Bukowina. Gedichte 1920-1997" ("Bukovina. Poems 1920-1997") (1998) and "The Lost Harp" (2008), where the writer vividly depicted the terrible pictures of Shoah that he had to go through, his own emotions and impressions of what he saw: "Eine Allee" ("Alley"), "Klage" ("Complaint"), "Ausklang" ("Last Chord"), "Die Blutfuge" ("Bloody Fugue"), "Ein Ungeborener" ("Unborn"), "Angst" ("Fear"), "Dorf pogrom/Östlich" ("Rural Pogrom"), "Mein Amt" ("My Duty").

Keywords: The Holocaust, German-language literature of Bukovyna, Moses Rosenkrantz, Chernivtsi, history of Bukovyna, ghetto, deportation, Disaster of the XX century.